

DOĞU İLE BATI'YI BAĞLAYAN KÖPRÜ: DRİNA KÖPRÜSÜ

Selman Dinler

Bir mimari yapı bazen bir coğrafyanın kaderini değiştirebilir. Kendi kaderi de elbette coğrafyanın kaderinden bağımsız değildir. Drina Köprüsü ile Vişegrad'ın tarihini bu minvalde birlikte okuyabiliriz. Vişegrad'ı büyükçe bir köy olmaktan çıkarıp, ticaret yollarında önemli bir durak, dolayısıyla önemli bir Balkan şehri yapan Drina Köprüsüdür. Uzun, huzurlu yıllar boyu ölümsüzmüşçesine zamana direnen köprü, huzursuz çağlar geldiğinde bombalanır, kamyonlarca çiğnenip yıparanır, onarılır ve tekrar bombalanır. Toplum hırpalandığında, köprü de hırpalanmıştır. Bugün ticaret yolları açısından bir işlevi kalmasa da, Vişegrad'ı dünyaya tanıtan yine köprüsüdür. Pek çok turist yalnızca Drina Köprüsünden geçmek, taş korkuluklarından nehre bakmak için Vişegrad'ı ziyaret etmektedir. Dünyaya Vişegrad'la birlikte Drina Köprüsü'nü tanıtan da hiç kuşkusuz İvo Andrić olmuştur. Drina Köprüsü, Nobel ödüllü yazar İvo Andrić'in en meşhur romanıdır.

Sokullu Mehmet Paşa'nın Mimar Sinan'a sipariş edip, Drina Nehri üzerinde yaptırdığı ve şu an UNESCO Dünya Mirası Listesinde olan, romana da adını veren Drina Köprüsü 1577 yılında tamamlanmıştır. İvo Andrić bu romanında köprünün yapılışından itibaren tarihini, çevresindeki Vişegrad kasabasının ve insanların tarihleriyle iç içe anlatır. Geleneksel bir Doğu kasabasıyken, modernleşmenin etkisiyle heterojen yapısını kaybeden, gittikçe kutuplaşan bir kasabadır Vişegrad. Bu, aslında Balkanların son dört yüz yılının tarihidir.

Hırvat bir anne-babadan Bosna'da doğan, eserlerinde önce Hırvat lehçesini, sonra Sırp lehçesini kullanan İvo Andrić tam bir Balkanlı sayılabilir. Güney Slavlarının birliğine, yani Yugoslavya devletine inanmış, uzun yıllar diplomat olarak Yugoslavya adına görev yapmıştır. Bir zamanlar aynı dilin lehçelerini konuşurlarken, şu an politik hedeflerle, her biri kendi dilinin müstakil bir dil

olduğu iddiasındaki Hırvatlar da, Boşnaklar da, Sırlar da halen onun eserlerini sahiplenmektedir.

1878’de Berlin Kongresi’yle Osmanlı hakimiyetinden çıkıp Avusturya-Macaristan sınırları içine giren Travnik’te, 1892’de, yani el değiştirmeden kısa süre sonra dünyaya gelmiştir İvo Andrić. İki yaşında yetim kalmış, annesinin akrabaları tarafından Vişegrad’da büyütülmüştür. Avusturya-Macaristan İmparatorluğunu ve daha sonra Yugoslavya Krallığı adını alacak olan Sırp-Hırvat ve Sloven Krallığını yaşamış, farklı kimliklerin uyum içinde bir arada yaşadığı çağlardan sonra esen milliyetçilik rüzgarlarıyla baş gösteren ayrışmaların, kavgaların ve savaşların şahidi olmuştur. I. Dünya Savaşı sırasında Avusturya-Macaristan hükümeti tarafından siyasi nedenlerle hapse atılmıştır. Eserleri genellikle Bosna’da geçer. Önemli psikolojik ve sosyolojik tahliller yapmış, ülkesinin tarihiyle yakından ilgilenmiştir. Doktora tezinin konusu *Türk Hakimiyeti Altındaki Bosna’da Dini Yaşamın Gelişimi*’dir.

Drina Köprüsü’nde İvo Andrić, uzun zaman Osmanlı hakimiyeti altında kaldıktan sonra milliyetçilik akımlarıyla bilinçlenen ve bağımsız devletler kuran pek çok ülke yazarının aksine, Türklere ve İslam’a kızgınlık ve önyargıyla değil, son derece adil bir bakışla bakmıştır. Gerçek bir hümanist olarak adeta romana ismini veren Drina Köprüsü’ne dönüşmüş, onun çağları aşan sağlam yapısı içinden değerlendirmiş tarih.

Biz bu yazıda öncelikle *Drina Köprüsü* romanı üzerinden Vişegrad kasabasının ve Balkanların tarihini kısaca ele alacağız. Vişegrad’daki sosyal yapıyı, Osmanlı’daki millet sistemini temsil eden roman karakterlerini inceleyeceğiz. Kasabanın odak noktası olan köprünün sembolize ettiği anlamı irdeleyeceğiz. Osmanlı hakimiyetinden çıkarak Avusturya-Macaristan İmparatorluğunun sınırları içine giren, dolaşısıyla modernleşen/Batılılaşan kasabadaki sosyal dönüşümün izlerini süreceğiz. Geleneksel heterojen yapısını kaybeden, bugün Müslümanlarından arındırılmış, tamamen Sırplaşmış Vişegrad’ın hikayesinin köklerini anlamaya çalışacağız.

Drina Köprüsü

Roman bugün Bosna-Hersek ile Sırbistan sınırında, Sırbistan Cumhuriyeti içinde kalan, Drina ırmağı kıyısındaki Vişegrad’ın uzun bir coğrafi tasviriyle başlar. Sarp dağları yararak gelen, kuvvetli bir ırmaştır Drina. Yirmi, otuz yılda bir büyük seller halinde taşar ve Vişegrad’ın alçak bölgeleri tümüyle su altında kalır. Drina Köprüsü Sokullu Mehmed Paşa tarafından inşa ettirilmeden önce Drina nehri bu coğrafyayı çetin bir engel olarak ikiye bölmektedir. Yazın ilkel bir sal, yolcu ve yükleri karşıya geçirmekte, kışın sular yükseldiğinde ise ulaşım durmaktadır. Nehir Doğu ile Batı arasında somut bir sınır gibidir adeta.

Küçük bir Hristiyan çocuğuyken devşirilerek İstanbul’a götürülen Sokullu Mehmed Paşa bu nehri, köhne bir sal içinde geçmek zorunda kalmış, bu anı hafızasına yerleşmiştir. Yaşlı ve kudretli bir vezir olduğunda memleketini hatırlar, oraya

ölümsüz bir eser bırakmak ister. İşte Doğu ile Batıyı birleştiren bu köprü böylece, beş sene sürecek zorlu bir inşa faaliyetinden sonra ortaya çıkar. Bu köprü ile artık Drina nehri her mevsimde kolayca geçilebilmekte, Doğu ile Batı, Bosna ile Sırbistan birbirine bağlanmaktadır. Yazar bu bağlantının önemini şöyle vurguluyor: “Bu ‘bağlar’ kelimesi; güneş sabahları, biz insanların çevremizi görmemiz ve işlerimize gitmemiz için doğar, akşamları da uyuyarak günün yorgunluğunu dindirmemiz için batar; dediğimiz zamanki kadar bir gerçeğin anlatımıdır.”¹

Köprünün inşasından sonra kasabadan geçen ticaret yolu canlanır, kasaba gelişir. Köprü getirdiği yeniliklerin yanında kendi başına da kasabanın yaşamına bir canlılık katar. Orta kısmında bulunan geniş bir teras şeklindeki alana “Kapiya” derler, Kapiya Vişegrad’ın sosyal merkezidir. Bir kısmında ufak bir kahvehane, diğer yanında taş sıralar bulunur. Kasabanın ileri gelenleri burada oturup kahve içerek sohbet eder, geceleri delikanlılar ayı, yıldızları ve akan nehri seyrederek şarkı söyler, düğün alayları burada durup halay çeker. Kasabalılar, Müslüman ya da Hristiyan, daha çocukken köprünün üstünde oynar, çeşmesinden su içer, kenarlarından balık tutar. Kısacası Drina köprüsü Doğu ile Batı’yı bağladığı gibi, nehrin bir yanındaki Müslüman mahallesi ile diğer yanındaki Hristiyan mahallesini de birbirine bağlar. Önemli olaylar daima köprü üstünde olur. Duyurular köprü kitabesi altına yapıştırılır. İdamlarda, intiharlarda fon daima Drina köprüsüdür.

Köprünün inşası sırasında meydana gelen bazı üzücü olaylar halkın belleğine yerleşmiş, zamanla efsaneleşmiştir. Mesela köprü inşaatını sabote etmek isteyen Radisav isimli bir Sırpın gömüldüğü tepelik Hristiyanlar için kutsaldır. Geceleri oraya beyaz bir ışık indiğine inanırlar.² Müslümanlar da aynı tümseğin kutsiyetine inanır. Fakat onlar orada yatanın küffar ordusuna karşı geçidi korurken şehit düşen, Şeyh Turhan isimli bir derviş olduğuna inanırlar. Yine benzer şekilde, kıynın bir yanındaki kayalıklarda başlayıp diğer yanında devam eden, çiftler çiftler sıralanan çukurları Müslümanlar da, Hristiyanlar da bir eski zaman kahramanının atının nal izleri olarak görürler. Yalnız Hristiyanlar bu kahramanın Kralieviç Marko, Müslümanlarsa Cercelez Aliya olduğunu iddia eder.³

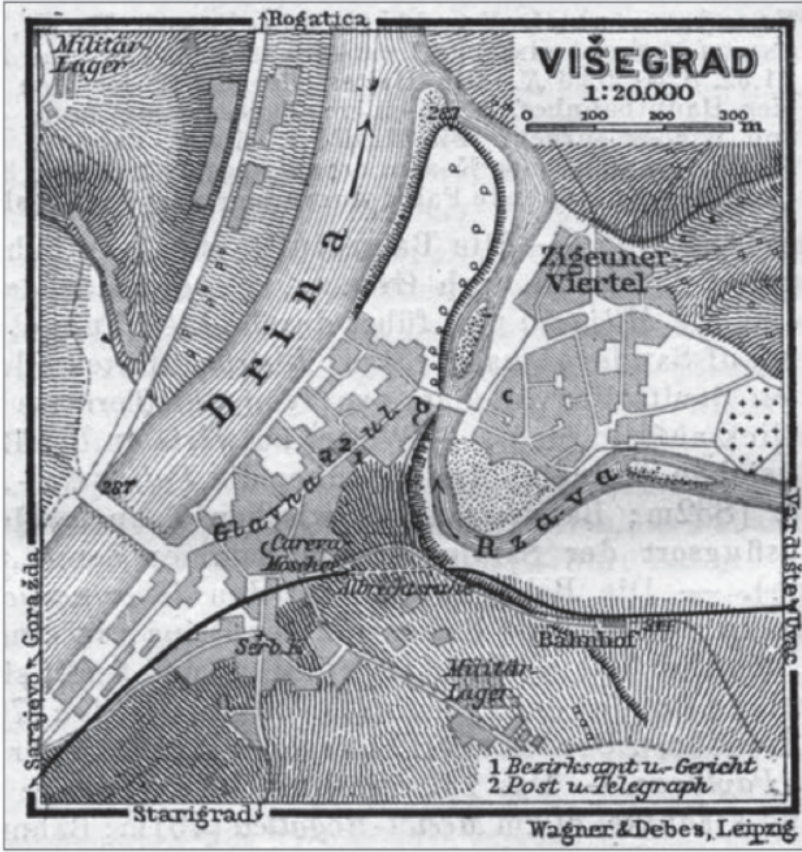
Yüzyıllar boyunca bir arada yaşayan, aynı etnik kökenden gelen, aynı dili konuşan, fakat dinleri farklı olduğu için bir kısmının adı Sırp, diğer kısmının adı Türk olan bu iki insan topluluğu ortak bir muhayyileye sahiptir. Efsaneleri, gelenekleri, şarkıları, hemen her şeyleri birbirine benzer. Elbette farklı kompartımanlardadırlar, aralarında kesin bir fark vardır, farklı mahallelerde otururlar, birbirleriyle karışmazlar ama kırmızı fesleri, kültürleriyle ortak bir coğrafyanın insanıdırlar. Bu durum bizim bugünkü modern algıyla anlamakta zorlanacağımız bir durumdur. Osmanlı Devle-

¹ İvo Andrić, *Drina Köprüsü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 14.

² A.g.e., s. 19.

³ A.g.e., s. 18.

tindeki millet sistemi, bugünkü çoğunluk-azınlık ilişkilerinden başka türlü işlemektedir. Modern ulus-devlette çoğunluk, azınlığı asimile etmeye, kendine benzetmeye çalışırken, Osmanlı her millet grubunun değişmeden kendi dinamikleri içinde varlık göstermesini politika olarak amaçlamıştır.⁴ Herkes kendi kompartımanı içinde değişmeden kalmalı ve başka kompartımanlarda yaşayanlarla çatışma içine girmemelidir. Bu kompartımanlar ırka ya da dile göre değil, dine bölünmüştür.

Büyük sel felaketinden sonra bir araya gelen üç dinin liderlerinin anlatıldığı sahne, Vişegrad'ın geleneksel Osmanlı toplum düzenini anlamamız açısından çok aydınlatıcıdır. Ovayı sular kapladığında evleri aşağıda kalanlar, yukarıdaki evlere yerleştirilir.⁵ Müslümanlar Müslüman evlerine, Hristiyan ve Yahu-

⁴ İlber Ortaylı, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007, s. 170.

⁵ Ivo Andrić, a.g.e., s. 85.

diler, Hristiyan evlerine sığınır. Böyle somut bir ayırım vardır. Fakat üç dinin, dolayısıyla üç toplumun liderleri aynı evde bir araya gelir. Sırpların şefi Rahip Mihaylo, Yahudilerin şefi Hahambaşı Elias Levi ve Müslümanların şefi Molla İsmet. “Afetin şiddeti ve felaketin yükü, bir dini ötekenden, hele Hristiyanları Müslümanlardan ayıran uçurumun üstüne bir köprü kurmuştu,” der Andriç. Köprü imgesi yinelenir. Bir araya gelen üç dini önder sabaha kadar hikayeler anlatır, yaşadıkları afetin acısını hafifletmek için şakalar yapar. Böylece cemaatlerini bir arada tutar ve onlara moral verirler. Hep birlikte çareler düşünürler. Yine başka bir sahnede Müslüman, Hristiyan ve Yahudi, birlikte eğlenen sarhoşlar, sabaha karşı meyhaneden çıkarak köprüye gelir.⁶ Tekgöz Salko olarak çağrılan, Salih isimli bir zararsız mecnunu kışkırtıp köprünün korkuluklarına çıkartırlar. Yani üç dinin ileri gelenleri bir araya geldiği gibi, sarhoşları, düşkünleri de bir araya gelmektedir. Bu olay aynı zamanda Müslüman toplumun diğer iki dinin mensuplarına göre bazı haklar bakımından önde olsa da, genel olarak üstün bir sınıf olmadığını göstermektedir. Üç din içinden de zenginler ve yoksullar vardır. Hristiyan ya da Musevi olmak Müslüman bir garibanla eğlenmeye mani değildir. Tam bir eşitlik olmasa da, örneğin kiliselerde çan çalınmaya ancak 1856 Islahat Fermanından sonra izin verilmiştir,⁷ eşitliğe yakın bir sosyal düzen vardır. Zaten bu nedenle, daha sonra Avusturya’nın işgaline maruz kalacak olan Vişegrad’ın ihtiyaçları, “Gerek genel, gerek özel hayatın en mükemmel biçimi saydıkları Türklerin zamanındaki o tatlı huzuru” arar.⁸ İvo Andriç aynı şekilde şöyle der: “Türklerin zamanındaki o sakın ve tatlı yaşam yoktu.”⁹

Avusturya ordusu kasabayı işgal ettiğinde halkı temsil etmek üzere yine üç dinin önderleri köprü üstüne çıkar. Sel felaketinde karşılaştığımız kişilerin torunlarıdır bu kişiler. Birbirlerine destek olur, moral verirler. Bir “yabancı” olan Avusturyalı Albay Batılı, Vişegradlılar ise Doğuludur. Bu fark karşılaşma sırasında açıkça ortaya çıkar. Vişegradlıların hoş sözleri, güler yüzleri karşısında mekanik bir nesneye dönüşmüş Albay, somurtkan ve kaba bir tip çizer.¹⁰ Böylesi farklı bir insan tipi ile karşı karşıya geldiklerinde, dince ayrı olsalar da, Vişegradlıların ne kadar birbirine benzediği görülür.

Avusturya-Macaristan döneminde köprü bir tamirat geçirir. Fakat Batılıların her işine şüpheyle bakan kasabalılar, özellikle de Müslümanlar bunu hoş karşılamaz. Gerçekten de Avusturyalılar daha sonra köprünün ayaklarından birini oyar ve içine patlayıcı doldururlar. Olası bir savaş durumunda köprüyü havaya uçuracaklardır.

⁶ A.g.e., s. 204-217.

⁷ İlber Ortaylı, a.g.e., s. 171.

⁸ İvo Andriç, a.g.e., s. 246.

⁹ İvo Andriç, a.g.e., s. 164.

¹⁰ A.g.e., s. 141.

Yüzyıllarca sapasağlam ayakta kalan, iki yakadaki halkı kaynaştıran, onları üzerindeki “Kapiya” denen terasta bir araya getiren köprü, Avusturyalıların getirdiği tren yolu ile işlevinin bir kısmını kaybeder. Artık Batı ile bağlantıyı köprü değil, tren sağlamaktadır.¹¹ Daha sonra köprünün Doğu ile de bağlantısı kopar. “Artık Avusturya, Türkiye, Sırbistan arasındaki sınır noktası kaybolmuştu. Daha dün Vişegrad’ın on beş kilometre ötesinde bulunan Türk sınırı bin kilometreden fazla gerilemiş, Edirne’nin ötesinde bir yere çekilmişti. Bu kadar kısa zamanda böylesine çok, böylesine büyük olayların geçmesi kasabayı temellerinden sarsmıştı. Bu sarsıntı Drina’nın üstündeki köprü için felaket oldu.” (..) “Daha dün oracıkta olan ve onu yaratan doğu.. son zamanlar çok sıkışmış, kemirilmiş olmasına rağmen daimi ve gerçek olan doğu, şimdi bir hayalet gibi kayboluvermişti. Artık köprü şehrin iki yanı ile.. Drina’nın iki yanındaki yirmi kadar bucak ve köyden başka bir yeri birleştirmiyordu. Vezir Sokullu’nun dindarca teşebbüsüyle imparatorluğun iki parçasını birleştirerek, doğu ile batıya gelip gitmeyi kolaylaştıracak olan büyük taş köprü’nün şimdi cidden hem batı, hem doğu ile olan bağlantısı kesilmiş, batık vapurlar, içine ayak basılmayan tapınaklar gibi kendi haline bırakılmıştı.”¹²

Köprü, ulaşım rolünü kaybetse de insanların bir araya geldiği bir yerdir. Müslümanlar oturup kederle sonlarının ne olacağını düşünür. Büyük şehirlerde öğrencilik yapan Sırp gençleri yaz tatillerinde Kapiya’nın korkuluklarına yaslanıp fikir tartışmaları yapar. Büyük bir milliyetçi dalga gelmektedir. Nitekim sonunda bir Sırp gencin Avusturya-Macaristan veliahdını öldürmesiyle savaş patlar. Sırbistan ile Avusturya kuvvetleri Vişegrad üzerinden birbirlerine top yağdırırlar. Sırp topçusu özellikle köprüye nişan almakta, fakat kesme taştan, son derece sağlam yapılmış köprü bu şarapnel ve mermilere direnmektedir. Bir süre çatıştıktan sonra geri çekilmeye karar veren Avusturyalılar köprüye daha önceden döşedikleri dinamitleri patlatır ve köprüyü havaya uçururlar. İki taraf da bir zamanlar Doğu ile Batı’yı birleştiren bu köprüye düşman gibidir. Vişegradlı Müslümanların gözünde “bir vezirin hayratı olan, Allah sevgisiyle ve ruhunun istirahatı için yaptırmış olduğu, bir taşını bile sökmenin günah olduğu köprü” savaşan taraflara bir şey ifade etmez. Roman böylece, köprünün yıkılması ve Ali Hoca Mütevellî’nin ölümü ile sona erer.

Önemli karakterler

Drina Köprüsü hem geniş bir zamanı, hem de çok sayıda insanı anlatır. Belli başlı kırk kadar karaktere değinilmiştir. Kısaca değinilenler de ilave edilirse bu sayı iki katına rahatlıkla çıkarılabilir. Normal bir roman örgüsü içinde bu kalabalık dikkati dağıtır, ana olay örgüsünü zedeler. Fakat başlıca roman kişisi olarak köprünün

¹¹ A.g.e., s. 234.

¹² A.g.e., s. 250.

kendisini gördüğümüz romanda İvo Andrić bu çok sayıdaki karakteri ustaca yerleştirmiş, büyük oranda toplumsal rolleri simgeleyen kişileri gruplandırmış, roman yapısını dağıtmadan kapsamlı bir sosyal tablo sunmuştur bizlere. Dolayısıyla burada roman kişilerinden birkaçını alarak irdelemek, az önce köprünün rolüyle ilgili yazdıklarımızı pekiştirip açmak açısından faydalı olacaktır.

Romandaki en önemli karakter Ali Hoca Mütevellî'dir. Sokullu Mehmed Paşa köprü ile birlikte bir kervansaray yaptırmış, bu vakfiyeye bir de mütevellî, yani vakfiye sorumlusu atamıştır. Ali Hoca'nın ataları nesillerdir bu vakfiye ile ilgilendikleri için soyadları Mütevellî kalmıştır. Bu geniş aileden her nesilde daima bir kişi medrese tahsili yapıp hoca olur ve köprü ile ilgilenir. Ali Hoca'dan iki yüz yıl evvel yaşamış, atalarından Davud Hoca da romanda uzunca anlatılır. Halk arasında "taş han" denilen kervansaraya gelir getiren Macaristan'daki vakfiye toprakları Osmanlı hakimiyetinden çıkınca kervansarayın da geliri kalmaz. Yemek kesilir, temizlik yapacak kişilerin parası ödenmez. O güne dek bedava handa kalmaya, yiyip içmeye alışmış olan tüccar ve yolcular hana göz kulak olmaz, her gelen biraz daha pis bırakır odasını. Davud Hoca bir süre cebinden para verip odaları temizletir, hana bakım yaptırır. Sonra parası biter, kendisi temizlemeye çalışır.¹³ Fakat kaybedeceği bir savaştır bu. Koca hanı tek başına çekip çeviremez. Bir süre sonra han terk edilir, metruk bir bina haline gelir. Davud Hoca inatçı, fedakar bir adamdır. Allah rızası için çalışır, hayatını ve servetini vakfiyeye adar. Andrić bu aileyi şöyle tarif eder, "Ali Hoca'nın ailesi kasabanın en eski ve en tanınmış ailelerindendi. Hiçbir zaman büyük bir servete sahip olmamış, ama açık yüreklilikleri, dürüstlük ve mertlikleri ile tanınmışlardı. Baştan çıkmayan, korku nedir bilmeyen, dalkavukluktan hoşlanmayan, adi kıskırtmaların etkisi altında kalmayan inatçı insanlardı." Ali Hoca Mütevellî de büyük dedesinin bir eşidir. Açık sözlü, mert, dürüst, inatçı, daima aşırılıklardan kaçınan, kimseye tamah etmeyen, sağduyulu bir kişidir. Hristiyan, Müslüman herkes onun namusunu bilir. Yardımseverdir, oradan oraya göç etmek zorunda kalmış olan Mugaya Mutapsiç'in dokuz çocuklu ailesini evine alır, onlara bakar. Romanda ideal Müslüman tipini yansıtır. Osmanlı kültürünün örnek kişisidir. Romanda karşımıza ilk olarak Avusturya-Macaristan orduları Bosna'yı ele geçirdiğinde çıkar. Hristiyan bayrağı altında yaşamak istemeyen Müslüman göçmenler Vişegrad'a gelir, bir kısmı köprüyü geçerek göç eder. Başlarında Müftü Osman Efendi Karamanliya'nın olduğu bir kısım Müslümanlar da şehirde bir direniş başlatmak ister. Osman Efendi fanatik bir Müslüman örneğidir. Ölene dek kafirlerle savaşmaktan yanadır. Kasabanın Müslümanlarını kıskırtır. Yanında Türk ordusundan arta kalan küçük bir birlik vardır. Bu kadar az bir güçle Avusturya ordusuna karşı koymak imkansız olsa da kimse onun savaş çağrısına hayır diyemez. Yalnız Ali Hoca Mütevellî fikirlerini yüksek sesle söyler. Düşman işgaline girmek

¹³ A.g.e., s. 78.

hoşuna gitmese de boş yere kan dökülmesine karşıdır. Müftü ile sürekli münakaşa eder. Akıl ve sağduyudan yanadır. Sonunda Müftü kasabada bir direnişi örgütleyemez, bunun suçunu da Ali Hoca'ya atar ve birlikleriyle geri çekilirken onu kulağından köprüye çiviletir.

Daha sonra Sırbistan ile Avusturya-Macaristan, veliahdın öldürülmesi sonrası, savaşa tutuşunca, Avusturyalılar Shutz Korps denilen paramiliter birlikler teşkil ederler. Bu birliklerde suçlular, hırsızlar, eşkiya takımı Sırp toplumunu yıldırma için eylemler yapmaktadır. Türklerden de bu birliklerin başına geçmelerini isterler. Daha önceki Sırp ayaklanmalarında sık sık köyleri yakılan, şehirlerden sürülen, dolayısıyla intikam isteyen Müslümanlardan birkaçı bu fikre sıcak bakmaktadır, fakat Ali Hoca buna da karşı çıkar. Maşa olarak kullanılmak istemez. "Hristiyanların döğüşmek için bizi ileri sürdüklerini, sonra da bütün suçu bizim omuzlarımıza yükleyeceklerini daha anlamadın mı?" diye sorar.¹⁴ Avusturya ordusundan bir çavuş dükkanını açmadığı için onu tokatlar. Daha sonra şehri ele geçiren Sırp kuvvetlerinin komutanı da bu kez dükkanı açık olduğu için onu azarlar ve elindeki sopayla tehdit eder. Her değişimde insanları mantıklı ve insafli olmaya davet eden, ama daima canı yanan Ali Hoca, Köprü'nün yıkılmasıyla ölür. Köprü onun için hayatının temel anlamıdır. Köprü Doğu bilgeliğini, Batı ile Doğu'yu kucaklayan, ortak bir yaşam alanı açan, sağlam ve güzel bir anlayışı simgeler.

Romanda Ali Hoca'nın temsil ettiği iyi kalpli ve bilge Osmanlı'nın karşıtı, Abid Ağa'dır. Köprü'nün inşası için Sokullu'nun görevlendirdiği Abid Ağa, iri yarı, kırmızı yüzlü, yeşil gözlü bir adamdır. Son derece gaddar bir adam olup insanları sertlikle yola getirmekten hoşlanır. Aynı zamanda kendisine gönderilen paraları zimmetine geçirip halkı köprü'nün inşasında bedava çalıştırır. Köprü inşaatını sabotage eden Sırp Radisav'ı yakalatınca ona işkence ettirir. Kızgın demirlerle derisini dağlatır, tırnaklarını çektirir ve sonunda kazığa geçirir. Romanın akıllardan çıkmaz bölümlerinden biri bu kazığa geçirme sahnesidir. Andriç uzun uzun, bir belgesel detaycılığında anlatır bu işkenceyi.¹⁵ Böyle vahşice katledilen isyankar Radisav ise daha sonra halkı tarafından bir aziz kabul edilecektir. Baskı ve işkencenin istenilenin tam tersi bir etki yaptığına şahit oluruz bu olayda. Ve elbette hiçbir iktidarın tamamen zulümden ari olamayacağını düşünürüz.

Andriç, bir romancı olarak adaletini, Abid Ağa'nın yerine gönderilen Arif Bey karakteri ile gösterir. Abid Ağa ne kadar olumsuz bir tipse, Arif Bey de o kadar namuslu ve dürüst bir yöneticidir. Abid Ağa'nın yolsuzluklarını haber alan sadrazam, yerine Arif Bey'i göndermiştir. Arif Bey karakteri olmasa, Osmanlı idarecisi olarak romanda böylesine baskın kötülükte bir Abid Ağa yalnız kalacağı için, tek yanlı, taraflı bir tarihi bakış okuyacaktık. Oysa Osmanlı tarihi Abid Ağa'larla dolu olsa

¹⁴ A.g.e., s. 314.

¹⁵ A.g.e., s. 53.

böyle uzun ömürlü bir devlet, böyle geniş bir coğrafyada varlığını sürdüremezdi. Tarihimizde Abid Ağalar da, Arif Beyler de vardır. Fakat zamanla, Osmanlı'nın sonraki dönemlerinde Arif Beylerin sayısı azalır. Arif Bey'in köprü tamamlandıktan sonra verdiği ziyafette şöyle der Andriç, "Ondan sonraki yüzyıllarda böyle namuslu kahyalarla, bu gibi törenlere artık rastlanmaz olmuştur."¹⁶

Köprü mimarı Tosun Efendi de romandaki simgesel karakterlerden biridir.¹⁷ Yunan asıllı, sonradan Müslüman olmuş, işine aşık bir adamdır Tosun Efendi. Daha sonra halkın muhayyilesinde Mimar Rade olarak anılır. Bu isim, Sırbistan'daki yüzlerce Osmanlı eserini yapan mimarların anonim adıdır. Gerçekte köprü, muhtemelen yine bir devşirme olan Mimar Sinan tarafından yaptırılmıştır. Bu durum Osmanlı'nın etnik karışıklığını da gösterir. Sokullu Mehmed Paşa da benzer bir geçmişe sahiptir. Bir Sırp köyünden çocukken devşirilir, İstanbul'da eğitilip devlet hizmetine alınır. Üç padişaha sadrazamlık yapar, on dört sene fiilen devleti yönetir. Bu gibi yetenekli kişiler, soylarına bakılmaksızın yükselebilir. Bu manada Osmanlı'da Türk ırkının bir üstünlüğü olmadığı açıkça görülmektedir. Etnik kökene göre değil, dine göre bölümlere ayrılmıştır Osmanlı.

Ali Hoca, yukarıdakilerden farklı olarak bir devlet görevlisi değildir. Bağımsızlığını korumak için resmi bir görev almaz, küçük bir dükkanda esnafılık yapar. Bir çeşit sivil ileri kişi ya da kamuoyu önderi sayılabilir. Kendini kişisel olarak Osmanlı mirasından sorumlu saymaktadır. Hatta rüyalarında eski mütevelliler karşısına çıkıp köprünün durumu hakkında onu sorguya çeker.¹⁸

Romanda Müslümanlar genel olarak sakin, ağırbaşlı, uyumlu insanlar olarak gösterilir. Romanda Sırp çetelerinden, mesela Kara Corci'den, onun yaktığı köylerden bahsedilir ama Müslüman bir çeteden söz edilmez. Müslümanlar devlet otoritesiyle kan döker. Cellat Hayrettin, Çingene Mercan, Abdi Ağa gibi kişiler genel olarak düzeni sağlamak, isyanları bastırmak adına şiddet uygular. Bu kişiler de daima merkezi idarenin gönderdiği memurlardır. Yerli Müslümanlar romanda bahsedilen dönemler boyunca parça parça o coğrafyadan çekilir, iç bölgelere, Rumeli ve Anadolu'ya göç ederler. Aile içinde babaların büyük otoritesi vardır. Geleneklerine bağlıdırlar. Değişimden hoşlanmazlar. Örneğin Tsrinçeli Şemsi Bey Brankoviç herhangi bir yenilik görmek istemediği için evine kapanır, Avusturya hakimiyeti altındaki kasabaya bir daha inmez.¹⁹

Romanda ideal bir Hristiyan karakter olarak Rahip Nikola'yı gösterebiliriz.²⁰ Ağırbaşlı, sıcakkanlı kişiliği ile herkesçe sevilir ve saygı görür. O geçerken çocuklar Musevi ya da Müslüman da olsalar oyunlarını bırakıp "büyükbaba" dedikleri

¹⁶ A.g.e., s. 71.

¹⁷ A.g.e., s. 30.

¹⁸ A.g.e., s. 242.

¹⁹ A.g.e., s. 147.

²⁰ A.g.e., s. 134.

rahibi selamlar, başlarını okşaması için usluca beklerler. Ortak bir ata gibidir Rahip Nikola. Tüm kasabayı kucaklar. O dönemde Müslümanların lideri olan Molla İbrahim ile “o çağda Müslümanlarla Sırlar arasında ne ölçüde bir dostluktan söz etmek mümkünse o derece eski dost ve çocukluk arkadaşlarıdır.” Hatta şaka olarak Vişegradlılar iki iyi arkadaş için “Papazla hoca gibi sevişiyorlar” der.²¹ Avusturyalı Albayı karşılamak için üç dinin önderleri köprü üstüne çıktığında arkadaşlarını teselli eder ve herkes adına o konuşur. Romanın önemli sahnelerinden birisidir bu. O güne dek ortak bir kültür potasında birbirlerine benzemiş üç dinin mensupları ilk kez tümüyle farklı bir kültürün temsilcisiyle karşılaşacaklardır. Bu değişiklikten korkmaktadırlar. Bu yeni gelen gücün komutanı, yani albay, bir “yabancıdır.”

“Kısa boylu, gösterişsiz, yorgun, sevimsiz, sert bir adamdı... İtinasız, hatta derbeder giyinmişti. Bu bakımdan beyaz tenli, sımsıkı üniformalı subaylarına hiç benzemiyordu. Kendini hesapsız harcayan, kendi kendini yiyen bir adam örneğiydi. Yanık yüzü sakallarla çevriliydi. Bakışları kuşkulu ve bulanıktı. Başında kasketi hafifçe çarpılmıştı. Zayıf vücudu buruşuk üniforması içinde yüzüyordu. Ayaklarında kısa süvari çizmeleri vardı.” (...) “Ayaklarını açarak ve kamçısını sallayarak din adamlarına yaklaştı. Bir subay, önünde dizilen adamları işaret ederek açıklamada bulundu. Albay öfkeli, siyah bakışlarıyla kısaca onları süzdü. Ağır ödevler yüklenmiş, büyük tehlikelerle karşılaşan bir adamın keskin ve öfkeli bakışlarıydı bunlar. Başka türlü bakmasını bilmediği hemen anlaşıyordu.” (...) “Rahip Nikola çok tabii biçimde, kolaylıkla konuşuyor, Albaydan çok, sözlerini çevirecek olan genç subaya bakıyordu. Her dinin burada bulunan temsilcileri adına konuşuyordu. Yeni devletin isteklerine göre davranacaklarını, barış ve düzeni sağlamak için ellerinden geleni yapacaklarını söylüyordu. Buna karşılık ordunun da cemaatlerini ve ailelerini korumasını, barış içinde yaşamalarını ve namuslu bir yol ile hayatlarını kazanmalarına izin vermelerini rica ediyordu.” (...) “Rahip Nikola kısa konuştu... Sert albay kızacak vakit bulamadı. Ama genç subayın çevirmesini beklemedi. Kırbacını şaklatarak sert bir sesle sözünü kesti: Pekala! Pekala! İyi davrananlar korunacaktır. Ama her yerde düzenin korunması şart! Zaten isteseler de başka türlüünü yapamazlar. (...) Sonra başını sallayarak, yüzlerine bakmayı, hatta selam vermeyi bile gerekli görmeden yürüdü. Din adamları çekilip yol verdiler. Albay, arkasında subayları ve seyisleri ile önlerinden geçip gitti. Kapiya'nın üstünde yalnız kalan din adamlarına kimse aldırış etmedi. Onlar da büyük bir hayal kırıklığına uğramışlardı.”²²

Bu sahne Doğulu ile Batılının, din ile sekülerliğin, gelenek ile modernitenin, nezaket ile robotlaşmış disiplinin, sivil ile askerin karşılaşması gibidir. Albay kendisine verilen ödevleri yerine getirmekten başka bir şey düşünmeyen, büyük bir makinenin çarkı olmaya indirgenmiş, mekanikleşmiş bir kişidir. Karşısındaki Do-

²¹ A.g.e., s. 139.

²² A.g.e., s. 142.

ğuluları ikinci sınıf insan olarak görür. Onlardan tümüyle üstün olduğunu hissetmekte, onları çekip çevrilecek, sahip olunacak ve şekil verilecek birer nesne gibi görmektedir. Romanda Batılı Avusturyalıların gelmesi ve bunun yarattığı sonuçlar detaylı olarak irdelenmiştir.

Vişegrad'ın Batılaşması

Kasabaya askerlerin peşinden aileleri, hizmetçi ve uşaklarıyla memurlar, ustalar, teknisyenler gelir. İçlerinde Çekler, Polonyalılar, Hırvatlar, Macarlar ve Almanlar vardır. Bunlar da Osmanlı gibi bir imparatorluk kültürü içinde kaynaşmış kişilerdir. Tabi birisi geleneksel Doğu kültürüyken birisi modernleşmiş Batı kültürüdür. Avusturyalılar kasabalıların yadırgadığı, bambaşka insanlardır. Şöyle anlatıyor Andriç: “Kasabalıları en çok şaşırtan sayıları değil, akıl sır ermeyen planları, yorulmak bilmeyen çalışmaları ve bu işlerde gösterdikleri direnişti. Ne bir dakika rahat duruyor, ne de kimseyi rahat bırakıyorlardı. Görünmeyen ama her gün kendini biraz daha hissettiren kanun, düzen ve yönetmeliklerden ördükleri ağın içine, insanı, hayvanı ve eşyasıyla, bütün hayatı almak ve etrafta ne varsa hepsini değiştirmek istiyorlardı. Sanki şehrin dış görünüşünden başka insanların da gelenek ve göreneklerini, beşikten mezara kadar her şeyi altüst etmek niyetindeydiler.” (...) “Bütün bunlar sessizce, fazla konuşmadan, güce, zora başvurmada yapıyordu. Onun için kimse itiraz edecek bir sebep bulamıyordu. Bir anlayışsızlık, bir direnişle karşılaşınca hemen işi durduruyor, gizli bir yerde konuşup anlaşıyor, sonra sadece çalışma metodunu ve biçimini değiştirecek yine istedikleri amaca ulaşıyorlardı.”²³

Böylece kapsamlı bir değişime tabi tutulur Vişegrad. İnsan aklının doğaya ve geleneğe hükmettiği bir anlayışla kasabaya yeni bir düzen getirilir. Oysa insanlar dıştan değişseler de, içlerinin değişmesi uzun zaman alır. Evlerin içinde kasabalıların hayatı, işgalden on beş, yirmi yıl sonra bile aynı biçimde sürmektedir. Dışarıdaki hayatta ise eski ve yeni tuhaf biçimlerde karışarak bir arada var olur. Örneğin çarşıda arşın, okka, dirhem metre ve kilogramla birlikte kullanılmaktadır. Bonolarının vadelerini hesaplarken bazen miladi, bazen de Aya Yorgi ya da Aya Dimitri takvimi kullanırlar.²⁴

Avusturyalılar ağaçları keser, diker, yollar açar, dükkanları yıkıp yeniden yapar. “Yabancıların böyle durmadan, dinlenmeden yapmak, kazmak, bina etmek, yerleştirmek, değiştirmek istemelerini, tabiat güçlerine önceden karşı koymaya, ona engel olmaya ya da ondan kaçmaya çalışmalarını, burada kimse anlamıyor, takdir etmiyordu. Tersine, hele ihtiyarlar bunu zararlı buluyor, hatta bir uğursuz-

²³ A.g.e., s. 145.

²⁴ A.g.e., s. 146.

luk sayıyorlardı. Onların gözünde kasaba, bir doğu kasabası görünüşünü kaybetmemeliydi.”²⁵

Avusturya hükümeti köprüyü de ışıklandırır. Geceleri yıldızların altında oturup rahatça şarkı söylemeye alışmış gençler, huzurlarını bozan, kendilerini ifşa eden bu fenerlere sinirlenir ve bir müddet lambaları kırarlar. Hükümet geri adım atmaz. Fenerin başına bir polis memuru diker. Ve en sonunda, zamanla gençler bu ışığa alışır.²⁶ Halk bir müddet dirense de sonunda değişikliklere alışmaktadır.

Yaşam artık sayılarla düzenlenmeye başlamıştır. Avusturyalılar bunun için her evin kapısına bir numara asmaya karar verir. Fakat halk, özellikle Müslümanlar bundan hoşlanmaz. Mutlaka bu işin arkasında bir bit yeniği olmalıdır. Ya vergi için, ya zorunlu askerlik için icat edilmiş, bir şekilde çıkarlarına aykırı bir iştir bu. Buna karşı ayaklanma önerisi konuşulurken yine Ali Hoca, bir pasif direnme çağrısı yapar. “Onların koydukları numaraları hiçbirimiz aklımızda tutmayalım. Doğduğumuz tarihi de doğru söylemeyelim. Varsınlar kendileri bulsunlar!”²⁷

Avusturyalılar daha sonra tren yolu döşer, içme suyu getirir, bankalar açar, kasabaya yeni tüccarlar gelir, bir de otel açılır. Lotika isimli bir Yahudi kadının işlettiği otelde yeni zenginler toplanır. Piyasada dönen para artmıştır. Herkes sürekli daha çok para kazanır ama bir yandan fiyatlar da artmakta, yani enflasyon yaşanmaktadır. Avusturyalılar görünüşte kasabaya çok yatırım yapar ama Osmanlılardan daha fazla parayı, kimseye hissettirmeden çekip almaktadırlar.²⁸ İnsanlar sanal olarak zenginleştiklerini sanırken gerçekte fakirleşmektedir. “İşgalden hemen sonra zengin olmuş birçok patronlar, aradan on beş-yirmi yıl geçmeden fakirleştiler... Para, sonunda insanın avucunu boş, namusunu da kirlenmiş bırakıp gidiyordu.”²⁹ Otelci Lotika tüm hüneriyle yeni zenginlerin parasını çeker fakat sonunda o da iflas eder. Yatırım yaptığı bonolar sürekli değer kaybetmektedir. Bunalıma girip aklını oynatır.³⁰

İnsanların zihniyeti değişmektedir. Osmanlı düzeni, toplumları kendi doğal akışları içinde milletler halinde tutarak onların dış hayatına, sınırlı ölçüde müdahale ettiği halde Batılılar, kasabalıların hem dış hayatını, hem de kafalarının işleyiş şeklini değiştirmektedir. Avusturyalılardan duydukları büyük rakamlardan etkilenir Vişegradlılar. “Üçte ikisi hala doğruluğunu koruyan bu uzak kasabada bile insanlar sayıların esiri olmaya ve istatistiklere inanmaya başlamışlardı. ‘74 milyon! Yani kilometre başına aşağı yukarı yarım milyona yakın bir para; 445.778,12 Krun.’ Bu ağız dolusu sayıları tekrarlıyor ama ne daha zengin, ne de daha akıllı oluyorlardı.”³¹

²⁵ A.g.e., s. 149.

²⁶ A.g.e., s. 151.

²⁷ A.g.e., s. 166.

²⁸ A.g.e., s. 189.

²⁹ A.g.e., s. 230.

³⁰ A.g.e., s. 287, 332.

³¹ A.g.e., s. 230.

Parçalanma: Köprü yıkılıyor

Tüm dünyayı hakimiyeti altına alan modernleşmenin bir uzantısıdır yaşanan. Nitelikten çok niceliğin önemli olduğu çağlar yaşanmakta, toplu bir ilerleme fikriyle insanlar haz içinde coşkulanmaktadır. Bu sırada yeni bir nesil yetişir. Balkanların genelindeki milliyetçi hareketler, kurulan ulus-devletler, açılan okullar neticesinde eski gelenekten biraz daha uzaklaşmış, Batılı eğitim sistemi içinde biraz daha modernleşmiş gençlerdir bunlar. Andriç bu nesle, “asi melekler kuşağı” der. Viyana, Prag, Zagreb ve Gratz üniversitelerinde tıp, hukuk ve felsefe okurlar.³² “Hep genç ve değişik, tuhaf yüzlü insanlar görülüyor, davranış ve giyinişleriyle, eski alışkanlık ve daima aynı olan geleneklerini bırakmayan kasaba halkından tamamen ayrılıyorlardı. Daima koyu renk ve yeni biçim kostümler giyiyorlardı. Bu, bütün Orta Avrupa’da son moda olan en yüksek zevk örneği sayılan ‘Glockenfaçon’du.” (...) “Öğrenimlerini tamamladıkları bu büyük şehirlerden, üniversiteler ve liselerden, tamamlanmamış bir bilginin verdiği o kendini beğenmişlik ve cüretkarlıklarla dolu, insan hakları, milletlerin özgürlüğü, ferdin mutluluğu gibi yüksek düşüncelerle gözleri kamaşmış olarak geliyorlardı. Her tatilde sosyal ve dini meseleler üzerine liberal düşünceler ve canlanmış bir milliyetçilik heyecanı getiriyorlardı. Bu heyecan hele son yıllarda, Sırların Balkan savaşındaki zaferlerinden sonra, ortaklaşa bir inanç haline gelmişti ve onlara kişisel fedakarlıklar yapmak isteğini veriyordu.”

Bu tutkulu duyguların birikimiyle Avusturya-Macaristan veliahdı öldürülür ve Avusturya ile Sırbistan savaşa tutuşur. İki taraf da acımasızdır. Temiz ve yüksek ideallerle girilen hareket, trajik bir şekilde ilerler. Şöyle diyor Andriç: “İnsanlık tarihinde çoğu zaman görüldüğü gibi, bütün şiddetli davranışlar, soygunculuk, hatta insan öldürme bile mubahtı. Yalnız bunun verilen bir parolayla olması, yüksek çıkarlar uğruna yapılması, ya da adları ve inançları belli küçük bir topluluğa uygulanması şarttı.” (...) “O çağda uyanık düşünceli ve görmesini bilen bir adam bir mucizeye şahit olabilir, koskoca bir toplumun bir gün içinde değiştiğini gözleriyle görebilirdi. İçinde daima nefretler, kıskançlıklar, kör inançlar, dini tahammülsüzlükler, kabalık ve zalimlik gizleyen, ama yüzyıllık geleneğe dayanarak kalbinde insanlığa ve bütün düzenli ve ölçülü şeylere karşı da bir saygı ve merhamet besleyen çarşı mahallesi bir-iki saniye içinde değişivermişti. Bütün bu kaba duyguları ve kötü alışkanlıkları, katlanılabilir bir sınır üzerinde koruyarak onları ortaklaşa hayat ve genel yarar uğruna yatıştırmayı ve idare etmeyi başaran duygular birden silinivermişti. 40 yıldan beri çarşıda sözü geçen insanlar bir gece içinde yok oluvermişlerdi. Sanki hepsi birden ölüvermişlerdi. Gelenekleriyle, inançlarıyla, temsil ettikleri kuruluşlarıyla birlikte.”³³

³² A.g.e., s. 252.

³³ A.g.e., s. 312.

1914'te gerçekleşen, İvo Andrić'in böyle tarif ettiği olay ne yazık ki II. Dünya Savaşında da; 1992'de Yugoslavya parçalanırken de aynı şekilde gerçekleşti. Sırp, bağımsızlıklarını isteyen Hırvat ve Boşnaklara saldırdı. Hepimizin bildiği çok acı katliamlar yaşandı. Yüz binden fazla insanın öldüğü, yaklaşık iki milyon insanın evini bırakıp kaçtığı, Avrupa'nın göbeğinde meydana gelen trajediye üç yıl boyunca herkes seyirci kaldı. Büyük çoğunluğu Boşnak, on binlerce kadına sistematik şekilde tecavüz edildi. Bu tecavüzlerden binlerce bebek doğdu. Bu kitaba konu olan Drina Köprüsü de maalesef korkunç bir katliama, yeniden sahne oldu.

1991 Yugoslavya nüfus sayımına göre Višegrad'da, % 63 Müslüman Boşnak, % 33 Sırp olmak üzere yaklaşık 25.000 kişi yaşıyordu. 1992'de ise Sırp güçleri şehirdeki tüm Boşnakları yani yaklaşık 16.000 kişiyi ya öldürmüş ya da sürgün etti. Bugün nüfus yarı yarıya azalmıştır. Yalnızca Müslümanlar değil, bazıları savaş suçlarına katılmış, bazıları şahit oldukları savaş suçlarından korkmuş, artık o topraklarda yaşamak istemeyen Sırp da Višegrad'ı terk etmiştir. Yüzlerce erkek Boşnak, Sırp güçlerince Drina köprüsü üzerine getirilerek, burada öldürülmüştür. Kuşkusuz sembolik anlamı nedeniyle seçilen bu köprüden atılan cesetler nehirdeki bir baraj gölünden, yıllar sonra bile çıkmaktadır. Sırp kuvvetleri Osmanlı yapısı bu köprüyü cinayetlerine mekan olarak seçerek, geçmişte burada dökülmüş Sırp kanlarının intikamını aldıkları gibi, bundan sonra Osmanlı kalıntısı her türlü geleneği, birlikte yaşam ihtimalini de tehdit etmişlerdir.

Bu olaylardan yıllar sonra, artık Višegrad bir Sırp şehridir. Osmanlının yüzlerce yıl muhafaza ettiği çok kültürlü yapıdan ulus-devlete geçiş tamamlanmıştır diyebiliriz. Modernizmin acı sonuçlarını, İvo Andrić belki de bu romanı yazdığı 1945'te, Alman işgali altındaki Belgrad'da, bugünküne yakın bir dehşetle hissettiği

için kitabında geleneği ve Doğu irfanını yüceltirken, akıldan başka kılavuz kabul etmeyen, körlemesine bir Batılılaşmayı da yermektedir.

Yakın zamanlarda TİKA (Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı) Drina Köprüsünün kapsamlı bir restorasyonunu üstlenmiş durumda. Önümüzdeki yıl bu restorasyonun bir Türk firması tarafından gerçekleştirileceği basına yansdı. Dört yüz yıllık bu köprüyü onarmak belki kolay, fakat yaşanan bunca trajediden sonra Vişegrad'ı "Türklerin zamanındaki o tatlı huzura" geri döndürmenin çok zor, belki de imkansız olduğu açık. Bu köprü üzerinde cinayet işleyenlerden bazılarının halen Vişegrad'da polis veya memur olarak görev yaptığı bildiriliyor. Tarih bize, dökülen kanlarla sulanmış bu toprakta nahoş ürünler yettiğini net bir şekilde anlatıyor. Umalım ki Vişegrad ve Balkanlar bir daha o karanlık günleri yaşamasin. Umalım ki bize tarihi anımsatan Drina Köprüsü daima orada, "ince bir gerdanlık gibi", Doğu ile Batı'yı bağlamaya devam etsin.

Kaynakça

- Andriç, İvo, *Drina Köprüsü*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004.
 Ortaylı, İlber, *Batılılaşma Yolunda*, Merkez Kitaplar, İstanbul, 2007.
 Osmanlı ve Balkanlar, *Bir Tarih Yazını Tartışması*, Derleyenler: Fikret Adanır, Suraiya Faroqhi, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.